

KIELEEN ELETTYTILA

William F. Hanks *Referential practice. Language and lived space among the Maya.* The University of Chicago Press, Chicago 1990. XXIII + 580 s. ISBN 0-226-31546-0.

William Hanksin *Referential practice* on iso, kiinnostava ja monimutkainen kirja. Hanks kuvaa kirjassa meksikolaisen Oxkutzcabín kylän mayan puhujien deiksistä ja kehittää samalla sosiokulttuurista näkökulmaa luonnollisen kielen referenssiin. Hanksin perusajatus on, että deiksiksi semantiikkaa voi kuvata indeksisestä taustasta referentiaaliseen hahmoon suuntautuvana funktiona, jonka arvo antaa deiktisen hahmon tunnustusohjeen. Tarkoitteen hahmo tulkitaan aina puhetilanteen dynaamisesta indeksistä taustaa vasten. Indeksinen tausta virittyy samalla kun viittaus tehdään. Deiktinen viittaus suuntautuu siis kahtaalle: sekä indeksiseen hahmoon että tämän taustaan. Deiktiset suhteet eivät ole absoluuttisia, vaan ne saavat viimekätisen arvonsa aina käyttökontekstissaan.

Deiktinen viittaus ei myöskään ole suora viittaus yhteiseen, objektiiviseen todellisuuteen. Sen »merkitys» eli ne suhteet ja ulottuvuudet, jotka se tuo tilanteeseen, on kulttuurin tuote. Kielen deiktinen systeemi heijastaa siis malleja, joilla tiloja, etäisyyksiä ja persoonia hahmotetaan sosiokulttuurisessa todellisuudessa, ja deiktisen ilmauksen käyttö tilanteessa on siihen osallistujien yhteisen todellisuuden jäsentämistä ja luomista näiden mallien pohjalta. Muun muassa näitä hahmotus- ja jäsenystapoja Hanks nimittää skeemoiksi, jotka deiktiseen systeemiin kiteytyneenä tarjoavat kielenpuhujille arkitoiminnan ja -päätelyn välineistön.

Deiksiksi semantiikka ja pragmatiikka eivät perustu vain niille suhdearvoille, joita deiktiset ilmaukset osoittavat. Deiktisiin kategorioihin on koodautunut myös tiettyjä puhetilannetta jäsentäviä pragmaat-

tisia ulottuvuuksia kuten osallistujaroolit ja puhefunktiot. Deiktinen viittaus jäsentää puhetilannetta siis (ainakin) kahdella tasolla. Tilanteisessa käytössä se sekä osoittaa tarkoitetta tai tarkoitteen asemaa että virittelee sen taustan, jota vasten ilmaus on tulkittavissa ja tarkoite tunnistettavissa. Systemin tasolla deiksiksi semantiikka tarjoaa kielenpuhujille ne mallit ja suhteet, joiden kautta tilanne on mahdollista hahmottaa. Puhetilanteen indeksinen tausta jäsenyyden niiden suhteiden varaan, jotka ovat rakentuneet deiktisen systeemin sisään.

SOSIOSENTRISYYS

Yhteisön jäsenten sosiokulttuuriset ja kielelliset skeemat ohjaavat Hanksin mukaan heidän arkitajatteluaan, tilanteista päätelyään ja kielellisiä valintojaan eräänlaisena arkitoiminnan esitietona. Keskeinen ajatus kirjassa on deiktisen viittauksen sosioentrisyys. Ympäröivä todellisuus on sosiokulttuurinen konstruktio, jonka sisällä tehty kielellinen viittaus on tämän yhteisen todellisuuden jäsentämistä, siihen osallistumista ja paikan ottamista siinä.

Puhtaasti demonstratiivinen tai puhtaasti egosentrinen viittaus ovat sosioentrisesti jäsenyneen deiktisen systeemin erityistapauksia. Viime kädessä nekin tuotetaan puhetilanteen dynaamisessa kontekstissa, jonka osallistujat rakentavat yhdessä sosiokulttuuristen skeemojen tarjoamien mallien mukaan. Vaikka Hanks ei ulotakaan egosentrisyyden kritiikkiään puhetilanteen vastaanottajan rooliin, voi asian hahmottaa myös tulkinnan kautta: mitä tahansa puhuja sanoo, se tulee tulkituksi sekä osallistujien yhteistä tietoa vasten että vastaanotta-

jien omaa tietoa vasten. Deiktinen viittaus artikuloi indeksisen taustansa meneillään olevaan sosiaaliseen kehykseen, jossa samanaikaisesti vaikuttavat muutkin kuin kielelliset skeemat. (S. 41–43, 200.)

Tilanteisessa kielenkäytössä, kielellisissä valinnoissa ja niiden tulkinnoissa vaikuttavat siis sekä tilannekonteksti että yhteiset kulttuuriset skeemat. Yksikään viittaus ei viittaa puhtaasti tarkoitteeseensa, sillä jo tilan hahmottaminen tai puhetilanteen osallistujien roolit, alkaen kunkin osallistujan omasta ruumiillisesta elintilasta (*corporeality*), ovat kulttuurisia konstruktioita. Tilanteista kielenkäyttöä tutkimalla voidaan siis hahmottaa sekä kielen semantiikkaa että niitä kulttuurisia malleja, jotka kielen semanttisiin rakenteisiin ovat kiteytyneet. Viittausten ymmärtäminen perustuu osallistujien skemaattisen ja tilanteisen tiedon vuorovaikutukseen.

Deiktisen referenssin kuvauksessa Hanks käyttää Fillmoren (1985) hahmottelemaan ymmärtämisen semantiikkaan (»semantics of understanding») perustuvaa käsitettä *kehys* (*frame*). Kehykset tarkoittavat skeemoja, joissa toiminta ja kokemus yhdistyvät koherenteiksi kokonaisuuksiksi. Eri-laiset ja eritasoiset kehykset yhdistyvät puhetilanteessa ja aktuaalistuvat dynaamisessa ja interaktiivisessa *toimintakehikossa* (*framework*). Deiktisen viittauksen indeksinen tausta on osa toimintakehikkoa; se jäsentyy toimintakehikon mukaan samalla kun se on mukana toimintakehikon yhteisessä luomisessa. Kehykset ovat siis skemaattisia rakenteita ja toimintakehikot näiden tilanteisia ilmentymiä, joissa yhdistyy samanaikaisesti monta kehystä. (S. 74–80.)

DEIKTISET KATEGORIAT

Hanksin näkemyksen mukaan deiktisen semantiikka perustuu siihen, miten kielelliset, kulttuuriset ja toiminnalliset skeemat

yhdistyvät puhetilanteen toimintakehikossa. Hän analysoi kirjassaan perinpohjaisesti mayan deiktisiä viittauksia suhteessa mayakulttuuriin, mayojen jokapäiväiseen elämään, sosiaalisiin rakenteisiin ja uskontoon. Hanks korostaa sitä, että sosiokulttuurinen todellisuus on rakentunut kielen sisään, ja siksi kieltä on tutkittava sosiokulttuurisen todellisuuden osana.

Hanksin tutkimus on empiirinen ja synkroninen. Yhdistämällä elämänpäiirin kuvauksen ja kielellisen toiminnan Hanks rakentaa kuvan mayan deiktisestä ja deiktisen semanttisesta jäsentymisestä yleensä, ja samalla hän osoittaa, miten kulttuuriset tavat jäsentää todellisuutta kulkevat kaikilla elämän tasoilla. Kuvatakseen deiktisen ilmauksen merkitystä hän analysoi puhetilanteita ja sitä, mitä ilmauksilla niissä tehdään: mitkä ovat osallistujien väliset suhteet toisiinsa ja ulkomaailmaan, mikä on heidän asemansa sosiaalisessa hierarkiassa ja mikä on heidän suhteensa ilmauksen referenttiin.

Hanks erottelee mayan deiktiset kategoriat kieliopillisesti ja osoittaa, että kullakin niistä on oma referentiaalinen rakenteensa, johon sisältyy kategorian käyttöala ja semanttiset ydinulottuvuudet. Deiktisten kategorioiden referentiaalinen rakenne ilmentää, miten tarkoite voidaan tunnistaa: mistä deiktisestä kentästä on kyse ja mitkä ovat kentän tunnistusreitit. Esimerkiksi ostensivistien evidentialien ja semanttisesti samaan sarjaan kuuluvan modaalisen apuverbin ydinulottuvuudet (*tactual, visual, peripheral sensory, certain*) hahmottuvat havainnon ympärille, ja lokatiivisten adverbien ydinulottuvuudet (*inclusive, immediate, non-immediate, exclusive*) hahmottuvat tilan jäsentämisen ja spatiaalisuuden ympärille. (S. 62–69.)

Ydinulottuvuuksilla Hanks tarkoittaa niitä referentiaalisen hahmon ja puhetilanteen välisiä suhteita, joita deiktiset katego-

riat koodaavat. Kussakin puhetilanteessa on yhtä aikaa läsnä monta indeksistä kehystä, joista jokin on muita fokaalisempi. Kukin deiktinen kategoria jäsentää tarkimmin sitä indeksistä kehystä, jonka se etualaistaa: esimerkiksi persoonadeiksis fokusoi osallistujakehykseen ja spatiaalideiksis tilaan. Deiktinen viittaus virittää siis tilanteessa etualaiseksi tietyn indeksisen kehikon, jossa se ohjaa tunnistamaan tarkoitteen. Minä tahansa deiktisen viittauksen käyttö virittää kuitenkin samalla koko indeksisen kentän ja on tulkittavissa ainoastaan koko tilannetta vasten. Indeksisen taustan perusjäsenitys on kaikissa viittauksissa perustaltaan sama: se perustuu sekä osallistujien väliseen symmetriaan suhteessa referentiin tai siihen pääsyyn että puhetilanteen osallistumiskehikkoon.

Hanks kytkee tietyt kommunikatiiviset funktiot deiktisiin kehyksiin. Suhde käy ilmi erityisen selvästi mayassa, jonka deiksis on kieliopillisesti pitkälle eriytynyt. Mayan deiksiksen perustavat kommunikatiiviset funktiot ovat presentatiivinen, direktiivinen, referentiaalinen, ekspressiivinen ja faattinen funktio. Karkeasti esitettynä ostensiiviset evidentiaalit ja modaalinen apuverbi eriyttävät selvimmin kommunikatiivisia funktioita, persoonadeiksis ja nominaalideiksis taas osallistumiskehikkoa ja spatiaalideiksis tilaa. Osallistumiskehikko, tilan jäsentäminen ja kommunikatiivinen funktio ovat kuitenkin läsnä kaikissa deiktisissä viittauksissa. (S. 66, 469–488.) Kirjan ensimmäisessä osassa (Social foundations of reference) Hanks esittelee teoreettiset lähtökohtansa, niiden pohjalta kehittämänsä näkemyksen demonstratiiviviittauksista dynaamisena ja sosiokulttuurisena ilmiönä sekä kuvaa alustavasti mayan deiktisen systeemin (s. 1–80). Kirjan ensimmäiseen osaan sisältyy myös etnografinen kuvaus siitä, miten korporeaalinen tila hahmotuu mayakulttuurissa. Lukuun sisältyy ku-

vaus mayojen sosiaalisista hierarkioista ja kotitalouksien sisäisestä sosiaalisesta järjestyksestä. Näihin liittyvät vuorovaikutukselliset puhegenret, jotka heijastavat statuksen asymmetrioita ja joiden kautta sosiaaliset asemat tilanteessa tuotetaan. Kunkin puhetilanteen osallistujan ruumiillinen elintila jäsenyy suhteessa osallistujien yhteiseen tilaan, joka toisaalta jäsenyy sosiaalisten asemien mukaan, toisaalta tuotetaan tilanteisesti. (S. 80–134.)

PERSOONADEIKSIS

Kirjan toisessa osassa Hanks keskittyy ensin kuvaamaan mayan persoonadeiksistä ja sen suhdetta nominaalideiksikseen. Samalla hän esittää oman näkemyksensä Goffmanin (1974, 1981) alun perin herättämään kysymykseen osallistumiskehikoista. Hanksin ajatus on se, että osallistumisroolit ovat kieliopillistuneet persoonakategorioissa ja persoonakategorioiden ilmentämät deiktiset suhteet perustuvat osallistujien välisiin suhteisiin ja kulttuurin näkyviin osallistujaryhmiin. (S. 187–191.)

Muotokategorioiden välillä on semanttisia ja kieliopillisia eroja, jotka juontavat juurensa osallistumisroolien välisiin eroihin. Mayassa osallistujien ydinryhmä muodostuu puhujasta ja vastaanottajasta tai vastaanottajista. Kolmannen persoonan muodot eroavat näistä selvimmin sekä semanttisesti että käyttöalaltaan. Kolmannen persoonan leksikaalinen muoto kytkeytyy aina tiettyyn joukkoon, puhujalle sosiokulttuurisesti tärkeisiin henkilöihin. Se koodaa myös referentin uniikkiutta ja spesifisyyttä, ja sama muoto kuuluu mayan demonstratiivien sarjaan. Toisin kuin ensimmäisen ja toisen persoonan kategoriat, kolmas persoona ei koodaa elollisuutta tai inhimillisyyttä ja sitä voidaan käyttää viittaamaan elottomiinkin tarkoitteisiin. Mayan demonstratiivit (nominaalideiksis) lankeavatkin ei-osallistujan

kategoriaan. Nominaalideiksiksen kategoria muodostaa kuitenkin oman, persoonakategoriasta erillisen kieliopillisen alasyteminsä. Sen referentiaalinen fokus on tarkoiteissa, jotka tunnustetaan suhteessa osallistujiin, ei osallistujissa. (S. 137–187.)

Analysoidessaan puhetilanteen mutkikkaita osallistumiskehikkoja Hanks ehdottaa uutta ratkaisua monikerroksisten kehysten ongelmaan. Kyseessä on yhden indeksisen taustan pohjalta tehty uuden indeksisen taustan projisointi. Monikerroksisissa tilanteissa hahmo on tulkittavissa puhetilanteen indeksisestä taustasta projisoitua taustaa vasten samojen deiktisten ydinulottuvuuksien ja suhearvojen avulla kuin yksinkertaisimmassa mahdollisessa tilanteessa. Hanksin mukaan ei siis ole syytä erottaa puheen toimeksiantajaa esittäjästä, vaan puhuja tunnustetaan aina suhteessa siihen indeksiseen taustaan, josta puhujaan viitataan. Puhujan identiteetti lausuman tuottajan kanssa on kulloisenkin indeksisen kehysten ydinsuhde. (S. 190–194.)

Konventionaaliset suhearvot siis säilyvät, kun indeksistä taustaa siirretään. Kustakin projisoidusta taustasta voidaan taas projisoida uusi, ja monikerroksiset osallistujakehikot ovat kuvattavissa eräänlaisena kehysten upotusten ja/tai siirtojen sarjana. Ilmaus voi siis samanaikaisesti projisoida useampiakin kuin vain yhden indeksisen taustan, jota vasten referenssi suhteutetaan. Hanksin esitys on yksinkertainen ja sopii kirjan tarkoitukseen kuvata deiktisten ilmausten merkityksiä. Hanks kohdistaa huomion deiktisten kehysten dynaamisuuteen, joka mahdollistaa puhetilanteessa rakennettavan todellisuuden jatkuvan uusiutumisen. (S. 194–254.)

OSTENSIIVISET EVIDENTIAALIT JA MODAALIDEIKSIS

Mayan ostensiiviset evidentialit muodos-

tavat oman, lokatiivideiksiksestä erillisen kieliopillisen kategoriansa. Ostensiiviset evidentialit osoittavat, minkä aistin kautta osallistujilla on pääsy referenttiin. Ostensiivien koodaamat havainnonmallit ovat kosketus, näkö ja perifeerinen havainto. Perifeerinen havainto tarkoittaa, että puhujalla on havainnon kautta pääsy tarkoitteeseen, jota hän ei kuitenkaan voi koskettaa tai nähdä. Havainnon evidentialisuuden ja varmuuden välillä on Hanksin mukaan semanttinen suhde, joka näkyy mayan varmuutta ilmaisevan modaalisen apuverbin äänteellisessä muodossa ja käytössä. Hän liittääkin varmuutta ilmaisevan modaalisen apuverbin samaan deiktiseen sarjaan ostensiivien kanssa. (S. 255–260, 264.)

Ostensiiveja käytetään kohdistamaan osallistujien huomio tarkoitteisiin, ja samalla ne virittävät sen havainnon kehyksen, jonka kautta osallistujilla on pääsy referenttiin. Niitä käytetään myös, kun tilanteeseen tuodaan uusia tarkoitteita. Hanks osoittaa yhteyden tilannekehikon, osallistujien huomion kohteen, havainnon kentän ja referenttiin pääsyn välille. Ostensiiveja käytetään myös diskurssideiktisesti, jolloin ne yksilöivät osan diskurssista tarkoitteekseen. (S. 261–265.) Ostensiivien moninainen käyttö murtaa diskurssin ja tilannekontekstin välille vedetyn rajan; referentin paikantamisessa ei ole olennaista, missä se sijaitsee, vaan mikä on sen asema kulloisesakin tilanteessa.

Ostensiivit ovat funktionaalisesti monimutkainen kategoria, koska niihin kytkeytyy myös konventionaalisia illokutiivisia sävyjä. Kommunikatiiviset funktiot ovat koodautuneet ostensiivisiin muotoihin siten, että kosketus ja presentatiivi, näkö ja direktiivi, perifeerinen aistihavainto ja referentiaalisuus sekä varmuus ja ekspressiivisyys lankeavat muodoissa yhteen. (S. 255–290.) Kommunikatiiviset aktit kätkeytyvät myös muihin deiktisiin kategorioihin, mutta os-

tensiiveissa ne nousevat pintaan.

Ostensiiveissa on kyse samasta deiktisen käytänteen funktionaalisesta jäsentyneisyydestä kuin persoonadeiksiksissäkin, mutta ne osoittavat osallistujien pääsyä referenttiin ja jäsentävät suoraan tilannekehikkoa. Ulkomaailmaan ja diskurssiin viittavat ilmaukset ovat tässä paralleleja ja jakavat samat puhefunktiot. Hanksin keskeinen teesi on, että käyttäessään ostensiivista viitasta puhuja sitoutuu välittömästi vuorovaikutuksesta nousevaan tilanteeseen ja toimintaan, ja viittaus voidaan valita kulttuuristen orientaatioiden ja sosiaalisesti määriteltyjen rajattujen mahdollisuuksien avaruudesta. (S. 292.)

SPATIAALIDEIKSIS

Alkaessaan käsitellä spatiaalideiksistä kirjan kolmannessa osassa Hanks muistuttaa, ettei vuorovaikutuksen dynaamiseen prosessiin osallistujien tilanteeseen sidottuja näkökulmia tule sekoittaa subjektiivisuuden kanssa. Toisaalta subjektiivisuus on monin tavoin esistrukturoitua, toisaalta kaikki diskurssiprosessit eivät rakennu osallistujien asemille. Samalla Hanks muistuttaa skemaattisten kehysten ja tilanteisten toimintakehysten sitoumusten ja sopimusten välisestä erosta. (S. 295–296.) Deiksis on systeemi, joka ohjaa määrittämään spatiaalisia suhteita suhteessa tilanteeseen toimintaan ja puheeseen.

Hanks esittää etnografisen kuvauksen siitä, miten mayat hahmottavat tilaa ja paikkoja eri elämänpiireissä: miten maailman-kaikkeus jäsentyy mayojen uskonnossa, miten koti ja työympäristöt ja niiden eri paikat sijoittuvat suhteessa toimintaan ja kunkin yhteisön jäsenen elämänpiiriin, miten kartan eri paikat ja niiden sijainnit hahmotetaan suhteessa yhteisöön sekä miten eri elämänalueiden toiminnot kiteytyvät niihin liittyvissä uskonnollisissa rituaaleissa. May-

at määrittävät paikkoja viiden kardinaalipaalun kautta (itä, etelä, pohjoinen, länsi ja keskipiste). Paaluja käytetään kahdessa perusskeemassa: suuntaisessa ja lokatiivisessa. Paalut ja skeemat käyvät ilmi siinä, miten ympäröivä maailma hahmottuu spatiaalisesti, miten arkitoimintoihin liittyvät tilat hahmottuvat ja miten spatiaalisuus rakennetaan tilanteeseen. Samat paikat, ihmiset ja asiat sijoittuvat puheenaiheen ja toiminnan mukaan puhujan lähipiiriin tai sen ulkopuolelle ja puhujaa lähelle tai puhujasta etäälle. (S. 299–380.)

Hanks sivuaa myös mayojen tapaa hahmottaa aikaa, vaikkei käsittelekään kirjassa varsinaisesti temporaalideiksistä. Hän osoittaa sekä yhtäläisyyksiä ajan ja tilan jäsennyksessä että ajan ja tilan nivoutumisen toisiinsa. Ajan ja tilan hahmottuminen osin toistensa kautta on osa sitä koko deiktisen systeemin yhteistä periaatetta, että deiktisen viittauksen indeksinen toimintakehys on moniulotteinen. Sekä aktivoitu kehys että siitä tehty viittaus tulkitaan aina vasta koko toimintakehystä vasten. (S. 380–399.)

Mayan spatiaalideiksis koostuu lokatiivadverbeista, jotka eroavat ostensiiveista sekä kieliopilliselta kategorialtaan että funktioltaan (s. 400–406). Ne koodaavat egosentrisen ja sosiosentrisen vastakohtan. Egosentrisillä lokatiiveilla viitataan rajattuihin alueisiin, ja ne koodaavat inklusiivisen ja eksklusiivisen välisen opposition. Sosiosentriset lokatiivit koodaavat vuorostaan välittömän ja ei-välittömän opposition. Sekä ego- että sosiosentriset lokatiivadverbit viittaavat konkreettisesti tarkoitteen sijaintiin, ja niiden spatiaalisuutta osoittava suhdearvo määrittyy suhteessa puhetilanteeseen. Näiden lisäksi mayan lokatiivadverbien sarjaan kuuluu muoto, jolla viitataan osallistujien yhteisesti tuntemaan tai tietämään paikkaan. Hanks kuvaa muodon spesifiseksi ja konkreettisuudeltaan tunnusmerkittäväksi. (S. 406–456.)

Kielen käytön ja deiktisten käytänteiden kannalta on Hanksin mukaan oleellista, miten spatiaalideiksis istutetaan suhteessa indeksiseen kehykseen. Tilanteista viittauskehystä voidaan joko suurentaa tai se voidaan keskittää. Suora referentiaalinen viittaus voi pystyttää indeksisen kehyksen tilanteeseen osallistujakehikkoon, mutta kehystä voidaan myös siirtää samoin kuin osallistujakehikkoon. Viime kädessä viittaukset on kuitenkin aina tulkittava suhteessa tilanteeseen deiktiseen kehykseen. Perustavat suhteet, kuten inklusion ja eksklusion, totaalisen ja ositetun sekä lokatiivisen ja suuntaisen tilallisen järjestyksen väliset kontrastit, on sisäänrakennettu deiksikseen. Viime kädessä perustavat suhteet ovat kielisysteemiin kiteytynyttä elettyä tilaa. (S. 457–462.)

LOPUKSI

Kirjan viimeisessä osassa Hanks kokoaa deiktiset kategoriat yhtenäiseksi deiktiseksi systeemiksi. Hän kuvaa deiktisten muotojen poikkikategorista ikonisuutta ja käsittelee kategorioiden päällekkäisyyksiä. Samassa luvussa Hanks suhteuttaa mayan persoonadeiksisen ja nominaalideiksisen, ostensiivien ja lokatiiviadverbien kategoriat toisiinsa semioottisesti kytkemällä ne kommunikatiivisiin funktioihin, suhdearvoihin ja indeksiseen taustaan. (S. 465–504.)

Deiktisen kentän lähialue tarjoaa suurimman valikoiman deiktisiä arvoja referentin tunnistamiseksi. Lokatiivideiksis jakaa tarkimmin tilaa ja sen perusfunktio on referentiaalinen, persoona- ja nominaalideiksis jakavat tarkimmin osallistujakehikon ja niiden perusfunktio on indeksisen taustan jäsentäminen, ostensiivit ja modaalinen apuverbi erottelevat tarkimmin havaintoa ja varmuutta ja ne kytkeytyvät lähimmin kommunikatiivisiin funktioihin. Jokainen deiktinen viittaus aktivoi kuitenkin

kin kaikki edellä mainitut kehykset viittauksen indeksisessä origossa. Deiktisiä kehyksiä järjestää suhteellinen korosteisuus, joka kytkee puheaktin fokuksen osallistujien välittömään referenttiin pääsyyn. Systeemin sisältä tarkasteltuna korosteisuus ja asymmetria tuntuvat korreloivan keskenään: kaikkien kategorioiden ne muodot, jotka osoittavat referentin välitöntä läheisyyttä puhujalle, myös fokusoivat referenttiin ja niitä käytetään tuotaessa uusia referenttejä tilanteeseen. Ulkoapäin tarkasteltuna indeksisen taustan symmetrisyys taas tuntuu takaavan osallistujille eniten mahdollisuuksia paikantaa referentti tarkasti. Mikä tahansa symmetrinen indeksinen tausta voidaan siis tilanteessa muuntaa asymmetriseksi halutaessa etualaistaa sen jokin osa. (S. 504–510.)

Deiksis muodostaa yhtenäisen systeemin, jonka sisäiset rakenteet takaavat mahdollisuuksia tehdä koherentti tulkinta monimutkaisesta tilanteesta, mutta osaltaan tilanteen ja deiksiksen tulkintaan vaikuttavat myös kielisysteemin ulkoiset tekijät. Deiktisen ilmauksen tarkoite paikannetaan siis deiktisten ulottuvuuksien verkostossa, joka on erottamattomasti kytköksissä osallistumiskehikon indeksiseen taustaan. Deiksiksen ytimessä on Hanksin mukaan ostensiivinen viittaus, joka onnistuakseen vaatii kuitenkin paljon: jossain mielessä koherentin viestin, monikategoriaisen viittauskehyn ja indeksisen taustan, joka perustuu puhetilanteen osallistujiin, heidän skemaattiseen tietoonsa ja tilanteesta tekemiinsä päätelmiin. (S. 510–513.)

Hanks yhdistää kuvauksessaan oman sisäisen logiikkansa mukaan jäsentyvän kielisysteemin ja sen, miten kieli rakentuu sosiaalisen maailman sisään ja sosiaalinen maailma kielen sisään. Samalla hän osoittaa, miten kielisysteemi ja kielen tilanteinen käyttö kytkeytyvät yhteen. Näin kirja valottaa osaltaan, empiirisiin esimerkeihin, vanhaa

ongelmaa: yksilön, ympäröivän todellisuuden ja kielen välistä suhdetta.

Kirja on kokonaisuudessaan ja kokonaisvaltaisuudessaan kiehtova — ja hämmentävä. Mayassa deiktiset kategoriat ovat pitkälle kieliopillistuneet. Hanksin kirja herättää väkisin kysymyksen siitä, miten on niiden kielten laita, joissa deiktiset kategoriat eivät ole yhtä eriytyneet. Hanksin ajatuksia ovat suomen kielen pronominitutkimukseen ja keskusteluanalyysiin soveltaneet jo ainakin Mia Halonen (1994), Eeva-Leena Seppänen (1995) ja Ritva Laury (1997). Hanks painii suurten kysymysten kanssa ja uskoisin kirjan tarjoavan, osittain luettuna, ajatuksia joukolle moneen suuntautuneita lukijoita. ■

MARIA ETELÄMÄKI

Suomen kielen laitos, PL 25 (Franzeninkatu 13), 00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti: *Marja.Etelamaki@Helsinki.Fi*

LÄHTEET

- FILLMORE, CHARLES 1985: Frames and semantics of understanding. – *Quaderni di Semantica* 6 s. 222–253.
- GOFFMAN, ERVING 1974: *Frame analysis. An essay on the organization of experience.* Harper & Row, New York.
- 1981: *Forms of talk.* Basil Blackwell, Oxford.
- HALONEN, MIA 1994: Yhteisen tiedon rekonstruoinnista keskustelussa. Erään arkikeskustelun analyysiä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LAURY, RITVA 1997: Demonstratives in interaction. The emergence of a definite article in Finnish. *Studies in discourse and grammar* 7. Benjamins, Amsterdam.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1995: Pronominit *tämä, tuo, se* ja *hän* viittaamassa keskustelun osallistujaan. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

TEORIAA JA SOVELLUKSIA KIELEN OMAKSUMISESTA KIINNOSTUNEILLE

The handbook of child language. Toimittaneet Paul Fletcher & Brian MacWhinney. Blackwell Handbooks in Linguistics. Blackwell, Oxford 1995. X + 786 s. ISBN 0-631-18405-8

Lapsen kielen kielitieteellisen tutkimuksen valtavirta alkoi 1960-luvulla Noam Chomskysta. Oli kirkas tavoite: osoittaa miten universaali kielioppi toimii. Sitten on empirismin siperia opettanut, ettei lapsenkaan kieltä voi ottaa haltuun pelkän sääntökokoelman avulla. Synnynäisen kieliopin ajatus oli joka tapauksessa tärkeä tutkimuksen päänavaaja alueella, jolla kielitiede ei aikaisemmin juuri ollut näyttäytynyt.

Paul Fletcherin ja Brian MacWhinney toimittama *The handbook of child language*

osoittaa, miten lapsen kielen lingvistinen tutkimus on viime vuosikymmeninä laajentunut ja monipuolistunut. Käsikirjassa on kuitenkin tietty näkökulma: Rakenteiden omaksumista käsitellään eniten, ja autonomisen kielitieteen, kognitiotieteiden ja fysiologian näkökulmat saavat melko paljon painoa. Poikkeavasta kielenkehityksestä kirjassa on asiaa yli sadan sivun verran mutta kaksikielisyydestä vain yksi artikkeli. Kirjassa häilyvästä universaaliuden ajatuksesta huolimatta muut kielet kuin englanti jäävät lähinnä kuriositeeteiksi. Joka ta-